

UMCS

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE
Wydział Historii i Archeologii

Instytut Historii
Katedra Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii

Lublin, 6 czerwca 2025 r.

dr hab. Marek Konstankiewicz, prof. uczelni

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Jagody Jankowskiej,
*Kształtowanie się polskiej sfragistyki państwowej w okresie 20-lecia międzywojennego.
Przykład ziem byłego zaboru pruskiego, Toruń 2025.***

Uwagi wstępne

Wykonanie niniejszej recenzji zlecił prof. dr hab. Krzysztof Mikulski - Przewodniczący Rady Dyscypliny Historia (pismo z dnia 31 marca 2025 r.). Jej przedmiotem jest praca doktorska mgr **Jagody Jankowskiej** pod tytułem „*Kształtowanie się polskiej sfragistyki państwowej w okresie 20-lecia międzywojennego. Przykład ziem byłego zaboru pruskiego*” (Toruń 2025). Promotorem ocenianej rozprawy jest dr hab. Marcin Hlebionek, prof. UMK, zaś przedmiotem postępowania prowadzonego w Uniwersytecie Mikołaj Kopernika jest nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Treść pisma zawierającego zlecenie wykonania recenzji wskazuje, że punktem odniesienia w dokonanej ocenie powinny być warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tekst jednolity Dz. U. 2024 poz. 1571, z późn. zm.).

Recenzowana praca liczy sobie 239 stron i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu ilustracji (obejmującego 23 pozycje) oraz

trzech aneksów (obejmujących edycje 7 dokumentów, reprodukcje 2 dokumentów, ponad 90 ilustracji) i wykazu skrótów.

Wybór i wskazanie przedmiotu badań

Zadeklarowanym w tytule pracy oraz we wstępie (s. 3 i 8) przedmiotem dysertacji jest kształtowanie się polskiej sfragistyki państwowej w okresie II Rzeczypospolitej, rozumianej jako ogół założeń i praktyk użytkowania pieczęci we wskazanym czasie w strukturach władzy państwowej. Doktorantka posłużyła się w tym celu koncepcją systemu sfragistycznego, umożliwiającą całościowe potraktowanie wielu wzorów pieczęci używanych przez różnych, ale powiązanych ze sobą dysponentów. System sfragistyczny i jego podsystemy postanowiono scharakteryzować zarówno od strony normatywnej jak i praktycznej, z wykorzystaniem m. in. źródeł archiwalnych.

Zakres badań został ograniczony geograficznie do tej części terytorium Polski, która do lat 1919-1922 znajdowała się w granicach państwa pruskiego, co uzasadniono rozległością problematyki i dużymi rozmiarami koniecznej kwerendy źródłowej (s. 3). W rzeczywistości przedmiotem badań stały się pieczęcie używane przed administrację publiczną, a w sposób szczególny uwzględniono obszar województwa pomorskiego, co wynikało z dobrego stanu zachowania dotyczących go źródeł archiwalnych, w przeciwieństwie do pozostałych części byłego zaboru pruskiego (województwa poznańskiego i większej części województwa śląskiego).

Wydaje się, że z racji dość skromnego dotychczasowego stanu badań i rozległości kwerendy, dokładniejsze rozpoznanie przedmiotowego zagadnienia w odniesieniu do jednego województwa nie obniża wartości uzyskanych wyników. By mogły być one jednak wykorzystane w nader pożądanym badaniach nad innymi obszarami Polski lub innymi sferami używania w niej pieczęci, warto by było zakres terytorialny dysertacji precyzyjniej i nieco pełniej scharakteryzować pod względem ustrojowym.

Badany przez Doktorantkę obszar był w literaturze fachowej i enuncjacjach urzędowych z okresu II RP określany jako „województwa zachodnie”. Z racji swej pruskiej przeszłości zachowywały one znaczne odrębności ustrojowe w stosunku do innych części terytorium Polski, ale sam ten obszar także nie były jednorodny. Tylko w tych trzech województwa realnie istniał samorząd terytorialny szczebla wojewódzkiego, przy czym województwo śląskie miało charakter autonomiczny. Specyfiką województw poznańskiego i pomorskiego było m. in. istnienie na ich obszarze okręgów wójtowskich i komisariatów obwodowych oraz głębokie zmiany wprowadzone w ustroju samorządu gminnego po wejściu w życie t. zw. ustawy scaleniowej z 1933 r. (zwłaszcza zastąpienie gmin jednowioskowych gminami zbiorowymi). Tylko w województwie pomorskim funkcjonowały takie organy jak Starosta Morski oraz Komisarz Rządu w Gdyni. Wszystkie te i inne odmienności mogą w pewnym stopniu limitować adekwatność uzyskanych ustaleń i możliwość ich wykorzystania w badaniach nad polską sfragistyką państwową innych obszarów i epok.

Podstawa źródłowa pracy i literatura przedmiotu

Kwerendy archiwalne przeprowadzone przez Doktorantkę objęły przede wszystkim materiały archiwalne powstałe w toku funkcjonowania Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego, w mniejszym stopniu urzędów wojewódzkich łódzkiego i śląskiego, a ponadto starostw powiatowych w Mogilnie, Międzychodzie, Nowym Tomyślu, Strzelinie i Toruniu, wydziałów powiatowych w Międzychodzie, Mogilnie, Strzelinie i Świeciu oraz miasta Wyrzyska i gminy Turzany. Uzupełnione to zostało przez akta organów centralnych (zwłaszcza Prezydium Rady Ministrów), zbiory materiałów ulotnych oraz tłoków i pieczęci, a także źródła z Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz.

Ponadto sięgnięto do dzienników urzędowych (Dziennik Ustaw, Monitor Polski, dzienniki urzędowe kilku ministerstw, kilka wojewódzkich dzienników urzędowych), nie tylko ze względu na zamieszczane w nich akty normatywne ale także np. obwieszczenia o kradzieżach lub zagubieniach pieczęci. Wykorzystano akty prawa powszechnie obowiązującego, a także akty normatywne administracji i instytucji państwowych, takie jak instrukcje kancelaryjne, czy regulacje wprost dotyczące używania pieczęci, w szczególności pochodzące z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX w.

Omówienia aktów normatywnych nasuwają pewne zastrzeżenia z punktu widzenia warsztatu historyczno-prawnego. Na s. 34 przypisy nr 2 i 3 można by połączyć w jeden i dodać w tym miejscu istotną informację o dacie wejścia w życie omawianej tam ustawy z 1919 r. o godłach i barwach RP. Z kolei datę wejścia w życie rozporządzenia Prezydenta RP z 1928 r. o pieczęciach urzędowych można samodzielnie obliczyć i nie ma potrzeby (po za szczególnie wątpliwymi przypadkami, co nie ma tutaj miejsca) powoływać się (s. 46) na ustalenia Internetowego Systemu Aktów Prawnych (ISAP). Nie można się zgodzić ze stwierdzeniem, że ustawy to akty wydane przez Prezydenta RP (s. 46), natomiast nowelizacje aktu prawnego wystarczy określać tylko jako zmiany (s. 46), gdyż poprawki odnoszą się do błędów (czyli niezamierzonego brzmienia tekstu prawnego), które poddaje sprostowaniu, zaś uszczegółowienia to raczej domena aktów wykonawczych. Tekst jednolity aktu prawnego to nie to samo co tekst ujednolicony (s. 50), a z roku 1928 pochodził kodeks postępowania karnego, nie zaś kodeks karny (jak na s. 50 – chyba że Autorce chodziło o któryś z projektów kodeksu karnego).

Dużym walorem dysertacji jest wykorzystanie w niej materiałów archiwalnych w postaci korespondencji urzędowej dotyczącej pieczęci oraz innych materiałów powstających w administracji w związku z tym. Szkoda, że na s. 85 pada jedynie ogólne stwierdzenie, że „akta dotyczące pieczęci powstawały w administracji publicznej II RP w bardzo zróżnicowany sposób”. Nie podjęto w pracy próby wskazania tych rodzajów dokumentacji, ani syntetycznego scharakteryzowania tej różnorodności w zakończeniu.

Była by to cenna wskazówka dla badaczy chcących kontynuować kwerendy w takich materiałach.

Dokonane przez Doktorantkę omówienie stanu badań nie budzi zasadniczych zastrzeżeń co do jego kompletności, choć w nieco większym zakresie można było przywołać literaturę omawiającą ustrój administracji, zarówno z okresu jego funkcjonowania¹, jak i ujęcia historyczne (przykład wskazany dalej).

Struktura i zawartość tekstu

Zasadniczy tekst pracy został podzielony na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich zaprezentowano założenia teoretyczne pracy, w szczególności pojęcie systemu i analizy systemowej oraz kluczowe dla dysertacji kwestie z zakresu terminologii sfragistycznej. W rozdziale drugim przedstawiono normatywne aspekty tworzenia i funkcjonowania pieczęci urzędowych w II RP. Konstrukcja dalszej części pracy (rozdziały od 3. do 5.) oparta jest o zaproponowaną przez Tomáša Krejčíka metaforę życia pieczęci, odpowiednio: zamawianie i dystrybucja typariuszy, rekonstrukcja korpusu pieczęci wybranych urzędów i sposobów ich używania (wraz kwestiami zagubień, kradzieży oraz fałszerstw) a wreszcie wychodzenie pieczęci z użycia urzędowego i ich funkcjonowanie jako obiektów archiwalnych tudzież kolekcjonerskich.

Przyjęta konstrukcja pracy jest klarowna, dobrze porządkuje tok wywodów Autorki i jest zastosowana konsekwentnie. Pewnym zaburzeniem chronologicznego porządku wywodów jest wskazanie dopiero na s. 81 na system sfragistyczny kształtowany przez Tymczasową Radę Stanu i Radę Regencyjną. Szkoda, że niektóre dość istotne wątki zostały ukryte w treści przypisów, jak np. kwestia zniesienia

¹ Zwłaszcza ukazujące się przez całe dwudziestolecie międzywojenne podręcznikowe ujęcia autorstwa Kazimierza Władysława Kumanieckiego (niektóre współautorskie), czy cenne zestawienie faktografii: Roman Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939.

formalnego monopolu Mennicy Państwowej na wytwarzanie tłoków pieczęci (przypis nr 12 na s. 93) czy pieczęcie organów samorządów gospodarczych i zawodowych (przypis nr 120 na s. 83).

Zastosowane metody badawcze oraz uzyskane wyniki

W pracy zadeklarowano (s. 9-10) zastosowanie jako metody badawczej analizy systemowej służącej przedstawieniu kształtowania się systemu sfragistycznego oraz wskazaniu jego ewentualnych niedostatków i ich przyczyn. Zamysł ten został przez Doktorantkę zrealizowany. W pracy zaproponowano definicję państwowego systemu sfragistycznego. Doktorantka, podejmując dyskusję z propozycją Marka Adamczewskiego słusznie wskazała (s. 23-24) po pierwsze, że system sfragistyczny tworzyć mogą nie tylko pieczęcie funkcjonujące w tym samym czasie, ale również wprowadzane później lub wycofywane wcześniej niż całościowe ramy chronologiczne danego systemu oraz po drugie, że poziom skomplikowania systemu sfragistycznego wynika raczej ze skomplikowania ustroju urzędów, a nie tylko kancelarii. Autorka zidentyfikowała (s. 81) trzy systemy sfragistyczne II RP, zawierające swoje podsystemy, a zarazem składające się na system wyższego rzędu – państwowy system sfragistyczny.

Zaproponowano również wprowadzenie trzech znaczeń dysponenta pieczęci (s. 27-28) – dysponenta nadrzędnego w postaci państwa, dysponenta nominalnego (organ lub urząd administracji) oraz dysponenta faktycznego (urzędnika decydującego o zastosowaniu pieczęci na danym dokumencie). Wydaje się to być ciekawą propozycją z punktu widzenia opisu skomplikowanych struktur zbiurokratyzowanej administracji publicznej XIX-XXI w.

Interesujące są konstatacje na temat obecności tematyki pieczęci w treści normatywów kancelaryjnych, a zwłaszcza jej nieobecności w tego typu regulacjach mających charakter ramowy, czy wiodący. To cenna obserwacja dla rekonstrukcji

ówczesnego postrzegania zakresu zagadnień kancelaryjnych wymagających regulacji normatywnych. Z kolei przedstawione w podrozdziale 4.2 źródła wskazują na niejednorodność w rozumieniu a nawet identyfikacji podstaw prawnych używania pieczęci przez ówczesnych urzędników.

Przeprowadzona przez Doktorantkę analiza związków korpusu sfragistycznego ze strukturą Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego wykazała, że takich bezpośrednich i prostych przełożeń nie było. W analizie legend pieczęci starostów i starostw należało by uwzględnić jako tło treść przepisów o formie podpisów zawartych w znanym Doktorantce rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z 1930 r. w sprawie wewnętrznej organizacji starostw oraz trybu ich urzędowania. Wskazanie liczby minimum 5 typariuszy pieczęci przypadających na każdy urząd wojewódzki (s. 120), wydaje się zbyt dużym uproszczeniem, gdyż w ślad za cytowanym tam okólnikiem przyjęto istnienie w urzędach tylko jednego tzw. organu fachowego, a nie ustalono jaka była to rzeczywista liczba.

Nie umniejszając wartości dokonań Doktorantki w zakresie sfragistyki należy zwrócić uwagę na pewne kwestie istotne z punktu widzenia historii ustroju państwa i administracji II RP. Pewne wątpliwość budzi rozumienie przez Autorkę terminu „państwowy system sfragistyczny” zdefiniowanego na s. 26. Mowa jest tam o pieczęciach urzędowych administracji publicznej, co eliminuje z pola widzenia sądy i inne organy państwowe (n. p. organy władzy ustawodawczej) nie będące administracją (takie wyłączenie jest powtórzone w omówieniu dysponenta nominalnego pieczęci na s. 28). Tymczasem w polskich warunkach ustrojowych XX w. choćby sądy i inne podmioty określane niekiedy jako organy ochrony prawnej, były integralną częścią aparatu państwowego i nawet w dysertacji omówione jest (s. 75-77) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1929 r. dotyczące ich pieczęci.

Kolejną kwestią jest niejednoznaczność terminologiczna proponowanych określeń. System sfragistyki państwowej jest bowiem rozumiany jako obejmujący pieczęcie państwowe i samorządowej. Mamy tu więc do czynienia z rozumieniem

określenia „państwowe” szerokim (obejmującym łącznie administrację rządową i samorządową) oraz wąskim (zbieżnym z pojęciem administracji rządowej). Stanowczo przydała by się w tym miejscu choć zarysowana refleksja nad wzajemnymi relacjami pomiędzy systemem sfragistycznym państwowym a systemem bądź systemami samorządowymi, przeprowadzona na tle relacji państwo - samorząd, w których odbijały się różne ówczesne koncepcje ustrojowe, a także bieżący kontekst polityczny. W ramach tego trzeba mieć na uwadze istotę samorządu, jego rodzaje (terytorialny i specjalny) oraz podział zadań administracji samorządowej na własne i zlecone, gdyż wszystko to mogło w zależności od treści odnośnych norm prawnych lub zwyczaju znajdować odbicie w kwestiach sfragistycznych.

Największa część ustaleń zawartych w pracy dotyczy organów administracji rządowej, co pomijając kwestię sądów odpowiada określeniu państwowego systemu sfragistycznego. Należy jedynie zauważyć, że dość skromnie reprezentowane są organy administracji niezespolonej z województw objętych zakresem badań. Jeśli wynika to z luk w zachowanych źródłach, to zabrakło zasygnalizowania tej sytuacji. W pracy uwzględniono działający na podstawie pruskich przepisów komisarzy obwodowych (w województwie poznańskim do 1928) i wójtów wraz z wydziałami wójtowskimi (w województwie pomorskim do 1935 i w województwie poznańskim w latach 1928-1935)². Bliższego rozpatrzenia wymagałoby przypisanie tych specyficznych dla badanego obszaru organów do administracji rządowej lub samorządowej.

Przy oparciu się o wąskie rozumienie sfragistyki państwowej, pieczęcie samorządowe lokują się po za zasadniczym przedmiotem ocenianej dysertacji. Jej Autorka poczyniła jednak na temat pieczęci takich organów jak zarządy gminne, zarządy miejskie czy wydziały powiatowe pewne uwagi, które pożytecznie uzupełniają obraz

² Marek Podkowski, Komisariaty i wójtostwa obwodowe w Wielkopolsce (1919–1935). Kilka uwag o praktycznym działaniu, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” t. 321, 2016, s. 203-214. DOI: 10.19195/0524-4544.321.10

funkcjonowania pieczęci urzędowych w badanym okresie. Szkoda, że zabrakło w pracy nieco szerszych wzmianek na temat pieczęci organów samorządu wojewódzkiego (w szczególności starostw krajowych) - tak charakterystycznych przecież dla badanego obszaru.

W podrozdziale 4.1 znalazł się opis systemu sfragistycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego, przy czym na s. 117 dookreślono, że przedmiotem zainteresowania Autorki jest system sfragistyczny tego urzędu jak i podsystemy administracji pozostającej w różnych stopniach zależności względem niego. O ile w pełni słuszne jest wyjście po za strukturę organizacyjną urzędu wojewódzkiego, to właściwszym wydaje się użycie określenia „system sfragistyczny administracji zespolonej województwa pomorskiego”, ze stosowną jego modyfikacją w razie odpowiedniego rozstrzygnięcia sygnalizowanej wyżej kwestii stosunku systemu sfragistycznego samorządu terytorialnego do systemu państwowego.

Aparat naukowy i redakcja tekstu

Szate językową i opracowanie redakcyjne tekstu rozprawy oraz wyposażenie go w aparat naukowy należy ocenić jako właściwe. Swe wypowiedzi Autorka formułuje jasno i zasadniczo precyzyjnie, nie stroniąc od użycia elementów stylu publicystycznego czy popularyzatorskiego, choć niektóre wynikające z takiego podejścia sformułowania mogą być już zbyt dyskusyjne („obrazki procesu” na s. 106 i „obywatele państwowego systemu sfragistycznego” na s. 107). Niestety niejasno jest sformułowany 1. akapit na s. 147, zaś na s. 178 brakuje początkowej części ostatniego akapitu.

Część błędów terminologicznych i redakcyjnych powodować już może nieporozumienia merytoryczne. Pisząc na s. 87 „starostw powiatowych i starostów grodzkich”, trzeba się jednak zdecydować, czy chodzi odpowiednio o urzędy czy organy administracji. W określeniu „rady szkolne okręgowe” (s. 43) niepotrzebnie pojawia się

przecinek, zmieniając sens zapisu. Sformułowanie „wejście pieczęci w życie” (s.85) wydaje się już zbyt daleko idącym skrótem myślowym.

Pewne uwagi redakcyjne związane są z użyciem w pracy źródeł normatywnych. Nie uważam za potrzebne cytowanie linków do elektronicznych publikacji aktów prawnych w sytuacji gdy podaje się miejsce ich oficjalnej publikacji poprzez wskazanie dziennika urzędowego, jego numeru i numeru pozycji. W przypisie nr 48 na s. 47 nieprawidłowo wskazano przepis rozporządzenia z 1927 r., tworząc mylącą hybrydę części jego oznaczenia (ust. 3-4) ze wskazaniem przepisu aktu nowelizującego (art. 1 pkt 6).

Rozwiązaniem kłopotliwym dla czytelnika potrzebującego odsyłać do konkretnego fragmentu rozprawy (np. dla recenzenta) jest zastosowanie odrębnej numeracji przypisów dla każdego z rozdziałów. Zlokalizowanie wykazu skrótów pomiędzy wstępem a pierwszym rozdziałem (s. 12) uważam za rozwiązanie zbyt mocno odbiegające od pewnego kanonu i tym samym utrudniające czytelnikowi szybkie znalezienie owego wykazu. Nieco skomplikowaną strukturę tworzą aneksy. W spisie treści oznaczono je numerami, lecz w tekście jedynie tytułami „aneks źródłowy”, „aneks ikonograficzny” i „aneks ilustracyjny”, za to z wewnętrzną numeracją elementów. Spis ilustracji nie wskazuje miejsca ich zamieszczenia w tekście (stron), a jeden z zestawów ilustracji stanowi część przypisu (przypis nr 120 na s. 83).

Konkluzja

Po zapoznaniu się z tekstem przedłożonej pracy, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Jagody Jankowskiej zatytułowana „*Kształtowanie się polskiej sfragistyki państwowej w okresie 20-lecia międzywojennego. Przykład ziem byłego zaboru pruskiego*” (Toruń 2025) spełniania warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca

2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tekst jednolity Dz. U. 2024 poz. 1571, z późn. zm.).

Oceniana dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego poprzez wyjaśnienie kształtowania się państwowego systemu sfragistycznego II RP w wielu jego aspektach, w szczególności w odniesieniu do wybranych urzędów administracji państwowej byłego zaboru pruskiego. Tym samym praca wnosi istotny wkład do stanu badań nad sfragistyką tego okresu oraz związanych z nią aspektów funkcjonowania administracji. W świetle ocenianej rozprawy Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz znajomością teoretycznych podstaw badań w zakresie sfragistyki jako nauki pomocniczej historii, a tym samym prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej historia.

Nie umniejszają wagi poczynionych ustaleń oraz wykazania się przez Doktorantkę powyższymi kompetencjami pewne niedostatki w zakresie elementów warsztatu historyczno-prawnego i administratywistycznego (a więc z zakresu innych dyscyplin naukowych), których potrzeba zastosowania wynikała ze specyfiki źródeł tudzież charakteru podjętej problematyki. Dobitnie jednak one wskazują jak poważne wyzwania warsztatowe wynikają z prowadzenia badań nad zagadnieniami wymagającymi podejścia interdyscyplinarnego.

W związku z powyższym **wnoszę o dopuszczenie mgr Jagody Jankowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

.....
dr hab. Marek Konstankiewicz, prof. uczelni

